

**A MUNKAERŐPIAC
MAGYARORSZÁGON
2003-BAN**

LAKY TERÉZ

A munkaerőpiac Magyarországon 2003-ban

Bevezetés

1. A munkaerőpiac néhány jellemzője
2. A foglalkoztatottság
3. A munkanélküliség
4. A gazdaságilag inaktívok

BEVEZETÉS

2004. május elsején Magyarország – kilenc másik országgal együtt – az Európai Unió tagja lett. Az EU céljaival közössé váltak foglalkoztatáspolitikai törekvéseink is: a felnőtt népesség, ezen belül a nők és az idősebbek magas arányú foglalkoztatottsága. Mint köztudott, 15 EU-tagország még az 1997. évi luxemburgi tanácskozásán kitűzte: 2010-re el kell érni, hogy az EU 15–64 éves népességének 70, a nők 60, az 55 éven felüliek 50 százalékának legyen kereső foglalkozása. Az ambiciózus törekvést számos európai ország – évről évre legfeljebb tizedszázalékokkal visszaszorítható – makacsul magas munkanélküliségi rátái, a nyugdíjrendszerek fenntarthatóságának nehézségei, a keresők és nem keresők élethelyzete közötti növekvő különbség és számos más problémán túl a nagy versenytársak, az Egyesült Államok és Japán eredményei is ösztönözték. Mindkettőben jelentősen magasabb a foglalkoztatottak aránya, mint az EU átlagában.

A 2000-es évtized elején a világgazdaság működését visszafogó recesszió ellenére az EU megpróbálta tartani az éves *nemzeti cselekvési terveken* alapuló foglalkoztatásnövelési programját 2002-ben és 2003-ban azonban ismét nőtt az 1990-es évek végéig biztatóan csökkenő munkanélküliség. Bizonytalanná vált az ugyancsak az első sikerek hatására elfogadott, 2005-ig elérendő célként kitűzött *középtávú* program; a várakozások szerint leginkább a nők foglalkoztatottsági szintjének elérésére maradt esély. Az eredeti célok teljesíthetőségi feltételeinek vizsgálatára felkért, Wim Kok volt holland miniszterelnök által vezetett bizottság határozott és gyors intézkedéseket kért a kormányoktól.¹ A hosszú távú gazdasági alkalmazkodás új feltételek megteremtését kívánja meg a munkaerőpiacon; létrehozásuk a kormányok feladata. Amennyiben cselekszenek, az EU nem kényszerül foglalkoztatási céljai módosítására.

A 2004-ben csatlakozott országok többségében alacsonyabb szintű a foglalkoztatottság, mint az EU régi tagországainak átlagában. Közülük is a leggyengébbekhez tartozik Magyarország, amelynek foglalkoztatáspolitikai

*Az EU-val
közös célokért*

¹ A Wim Kok-jelentést lásd e kötetben *Frey Mária: Az Európai Unió foglalkoztatási stratégiája* című írás 3. mellékletében, illetve *FMM* [2004].

kája az elmúlt évtizedben csak kevésbé tudott alkalmazkodni a gazdaság jelentősen megváltozott igényeihez. Ilyen szempontból 2003, a csatlakozást megelőző év sem hozott érdemi változást. A foglalkoztatás növelésének szándékával született kormányzati intézkedések (amelyekről majd részletesebben is szólunk) elégtelennek bizonyultak a foglalkoztatást régóta akadályozó szabályok, a gazdasági recesszió s a gazdasági tevékenységek modernizálásának kényszere közepette.

Magyarország – a többi újonnan csatlakozott országhoz hasonlóan – 2004-ben készíti el a foglalkoztatáspolitikai céljait rögzítő első *nemzeti cselekvési programját*. Csatlakozásunk egyik azonnali eredményének tekinthető, hogy közös célokhoz igazodó lépésekkel remélhetően gyorsabban alakul ki a minden dolgozni kívánó ember és az ország érdekét egyaránt szolgáló foglalkoztatáspolitikai.

1. A MUNKAERŐPIAC NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Magyarországon 2003-ban a népesség munkaerőpiaci részvételében, a foglalkoztatottság-munkanélküliség-inaktivitás mértékében kevés változás történt. A Wim Kok-jelentés szerint „Magyarországon a foglalkoztatási ráta alacsony, különösen az alacsony képzettségűek, a nők és az idősebb munkavállalók körében. Ugyanakkor a munkanélküliség szintje jóval alacsonyabb az uniós átlagánál. Ez az alacsony részvételi aránnyal magyarázható: a munkaképes korú népesség körében magas az inaktivitás mértéke. Jelentős munkaerőpiaci egyenlőtlenségek vannak a középső és a nyugati régiók – ahol a »modern gazdaság« koncentrálnak –, valamint az ország többi része között. A földrajzi és ágazati mobilitás alacsony.” (FMM [2004] 4. o.)

Tényszerűen: Magyarország népessége a 2001. január elsején népszámlálás szerint 10 millió 200 ezer fő volt; 2004. január elsején már csak 10 millió 117 ezer. A népességszám változása eltérően érintette a különböző korosztályokat. Jellemzően 24 éves korig csökkent, 50 és 70 között nőtt a korosztályhoz tartozók száma, jelezve az európaihoz hasonló, a népesség idősödésére s egyúttal a várható átlagos életkilátások növekedésére utaló folyamatot.

A népességből – mint köztudott – az országok hasonló, de nem azonos szabályok szerint veszik számításba a lehetséges munkaerőt (*labour force*), amely csoport tagjaira a gazdaság igényt tarthat. A nemzetközi összehasonlításokhoz kialakított mértékek szerint (lásd az apró betűs szöveget) felnőtt népesség mintegy 60 százaléka volt jelen a munkaerőpiacon 2003-ban foglalkoztatottként (57 százalék) vagy aktívan munkát keresőként (3,6 százalék). A munkaerőpiacon nem volt jelent (nem állt a gazdaság rendelkezésére) a 15–64 éves népesség csaknem 40 százaléka (1. táblázat). Ezzel az aktivitási (részvételi) aránnyal Magyarország az utolsó helyen állt 2003-ban a régi és a csatlakozó tagországok között.

Alacsony részvétel –
magas inaktivitás

Az OECD-hez tartozó országokban meghonosított, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) ajánlásain alapuló, egységes elvek és módszerek szerint végzett felmérések (*Labour Force Survey*) – amelyekben Magyarország 1992 óta vesz részt – a meg növekedett átlagos élettartamok alapján a 15–74 éveseket tekintik munkavégzésre képesnek és alkalmasnak. A leggyakoribb nyugdíjrendszerek azonban a felső korhatárt a 65. életévnél húzzák meg, ezért – a realitásoknak megfelelően – az összehasonlításokban a 15–64 évesek munkaerőpiaci aktivitását veszik számításba. Az ennél magasabb (például Dánia) vagy alacsonyabb nyugdíjkorhatárú országokban (például Magyarországon, ahol 2003-ban a férfiak 61, a nők 58 éves korukig számítottak munkavállalási korúnak) csak a nemzeti statisztikák alkalmazzák a hosszabb vagy rövidebb munkavállalási kort; a nemzetközi összehasonlításokban nem veszik figyelembe az eltéréseket. Az OECD évenként kiadott értékelései külön is bemutatják a nagyobb országok, országcsoportok adatait, így az Egyesült Államokban, valamint az EU–15 országaiban a népesség gazdasági aktivitásának éves átlagos eredményeit. Az EU – az Eurostat összegezésében – a 15 régi tagállamon kívül évek óta közli a csatlakozó országok adatait is. Az Eurostat az érintett országok munkaerő-felmérésének 2. negyedévi adatait ismerteti az éves jelentésekben. Ezért az OECD, illetve az EU saját értékelésében szereplő adatok kissé eltérhetnek. A trendeket azonban valamennyi nemzetközi összehasonlítás megbízhatóan tükrözi.

1. táblázat: A népesség gazdasági aktivitása, éves átlag

Életkor	A népesség száma ezer fő	Foglalkoztatott		Ebből				Inaktív	
		ezer fő	százalék	munkanélküli		aktív együtt		ezer fő	százalék
15-74 év	7 744,9	3 921,9	50,6	244,5	3,2	4 166,4	53,8	3 578,5	46,2
15-64 év	6 836,2	3 897,2	57,0	244,3	3,6	4 144,5	60,6	2 694,7	39,4
Munkavállalási korú	6 325,3	3 847,2	60,8	243,1	3,8	4 090,3	64,6	2 235,0	35,4

Forrás: KSH (2004a).

A cél az, hogy a munkavállalási korúak közül minél többen vegyenek részt a gazdaság működésében, s egyúttal saját egzisztenciájuk, jólétük fenntartásában. Az Európai Unióban uralkodó felfogás szerint ugyanis minden nemzet legértékesebb tőkéje az ország polgárainak munkaereje, s az ország vesztesége, ha ezt nem hasznosítja, hanem parlagon hagyja, elvesztegeti.

Az aktivitás szintje 2002-höz képest kissé növekedett ugyan (0,9 százalékponttal 59,7 százalékról 60,6 százalékra), s ennek következtében ugyanennyivel (39,4 százalékra) csökkent a gazdaságilag nem aktívaké, a szerény mértékű javulás valószínűleg kevés az uniós országok közötti pozíció javításához. (2002-ben az OECD-országokban a 15–64 éves népesség 69,9 százaléka volt aktív, ebből az Egyesült Államokban 76,4 százalék, az EU régi tagállamaiban 69,8 százalék, a csatlakozó tagállamokban 65,8 százalék.)

Az elmozdulás kevés volt az ország különböző régiói közötti különbségek csökkentéséhez. A tervezési-statisztikai régiók szintjén volt ugyan némi

változás; 2002 és 2003 között a foglalkoztatási ráta közel két százalékkal növekedett az észak-alföldi és a közép-magyarországi régióban, és közel két százalékkal csökkent a nyugat-magyarországi régióban. 2003-ban a közép-magyarországi régió munkanélküliségi rátája 4 százalék alá csökkent, miközben az észak-magyarországi és a dél-dunántúli régióban a munkanélküliségi ráta elérte a 8–9 százalékot. A változások ellenére a legmagasabb és a legalacsonyabb munkanélküliségi ráták hányadosa 2002 és 2003 között nem változott. A legmagasabb és a legalacsonyabb foglalkoztatási arány hányadosa az elmúlt évben 1,3-ról 1,2-re csökkent.

A régiók közötti különbségek

A tervezési statisztikai régiók között a foglalkoztatási és munkanélküliségi ráta különbségei nemzetközi összehasonlításban nem túlságosan nagyok. A munkaerőpiac regionális különbségeinek elemzése során azonban figyelembe kell venni, hogy Magyarország esetében a régiók közötti elemzések nem adnak valós képet a *helyi munkaerőpiacok* állapotáról, mivel a munkaerőpiac viszonylag kisméretű, zárt helyi munkaerőpiacokra szegmentálódik, amelyek leginkább a kistérségek nagyságának felelnek meg. A regionális különbségek döntő része a nagyrégiókon belül a megyék, a kistérségek, illetve a települések között található. Ezen a szinten – Fazekas Károly elemzése szerint² – tovább nőttek a különbségek. A regionális különbségek a foglalkoztatottság általános növekedése függvényében enyhülhetnek.

A munkaerőpiaci részvétel, az aktivitás mértéke, mint ma már köztudott, a gazdaság éppen adott állapotán kívül számos más körülménytől is függ. Egyebek között a szervezett (bejelentett, adózó) gazdaság munkahelyteremtő képességétől; amit a túl merev foglalkoztatási szabályok, a munkát (béreket) terhelő adók és kötelezően fizetendő járulékok ösztönöznek vagy fékeznek. A bőséges munkahelykínálat ösztönzi az aktív álláskeresőt; a szűkös kínálat inaktivitásra készíti.

Több munkalehetőséget!

Az említett Wim Kok-jelentés már címében is a munkaalkalmak növelését sürgeti (*Jobs, jobs, jobs – creating more jobs in Europe* – Munkákat, munkákat, munkákat – több munkát teremteni Európában), pontosabban a munkahely-teremtést korlátozó akadályok elhárítását, minden tagországban. Magyarországon a tennivalók oroszlánrészre még hátra van.

2. A foglalkoztatottság

A foglalkoztatottság szintje – mint valamennyi munkaerőpiaci mutatói – egyik évről a másikra rendszerint csak kevéssé változik. A foglalkoztatottak száma szerényen, 47 ezer fővel nőtt 2002-höz képest.

Magyarországon az utóbbi évtizedben csupán egyszer, 1999-ben nőtt a foglalkoztatottság jelentősen, csaknem 114 ezer fővel. A növekedés azóta is szerény mértékű (2000: 47 ezer fő, 2001: 12 ezer, 2002: 2,3 ezer fő), többnyire a statisztikai mérés hibahatárán belül marad. A változást ezért leginkább a stagnálással jellemezhetjük, s nem remélhetjük, hogy Magyarország

Szerény növekedés

² Megjelent: Laky (2003).

hátránya komolyan csökkenthető az Európai Unió foglalkoztatottságához képest. (Az EU régi tagországai közül több már évekkkel ezelőtt elérte és túlhaladta a 70 százalékos, azaz a teljesnek tekintett foglalkoztatási szintet; így Dánia, Hollandia, Svédország és az Egyesült Királyság; a közelében van Ausztria, Portugália, Finnország. A 15 régi tagállamból csupán Olaszország, Görögország, Spanyolország és a határán lévő Belgium nem érte el a 60 százalékos szintet. Az új tagországok közül csupán a lengyelországi foglalkoztatás mértéke volt alacsonyabb, mint a magyarországi, és Szlovákiáé hasonló mértékű – ha nem is sokkal, de a többi csatlakozó ország foglalkoztatottsági szintje jobb volt a magyarénál.)

2. táblázat: A foglalkoztatottság alakulása, éves átlag

Életkor	Foglalkoztatott ezer fő	Ebből				A foglalkoztatott		
		férfi		nő		férfi népesség	női népesség	teljes népesség
		ezer fő	százalék	ezer fő	százalék	százalékában		
15-74 év	3 921,9	2 126,5	54,2	1 795,4	45,8	57,6	44,3	50,6
15-64 év	3 897,2	2 112,7	54,2	1 784,5	45,8	63,4	50,9	57,0
Munkavállalás-korú	3 847,2	2 095,6	54,5	1 751,6	45,5	65,7	55,9	60,8

Forrás: KSH (2004a).

2003-ban a foglalkoztatottak arányában csaknem 20 százalékponttal maradt le Magyarország az EU-ban a saját népességét a legnagyobb arányban foglalkoztató Dánia, s mintegy 7 százalékponttal az EU átlagától; 13 százalékponttal a 2010-re célul tűzött 70 százalékos foglalkoztatási szinttől. A felzárkózáshoz nélkülözhetetlenek az érdemleges, a foglalkoztatás számos feltételét megváltoztató intézkedések.

A 2003-ban elért növekedés egyébként jórészt a női nyugdíjkorhatár emelkedésének következménye. A nők ugyan változatlanul jóval kisebb arányban foglalkoztatottak, mint a férfiak, de 2003-ban a 34 ezerrel több női foglalkoztatott közül 24 ezren tartoztak az 55–59 évesek korosztályába.

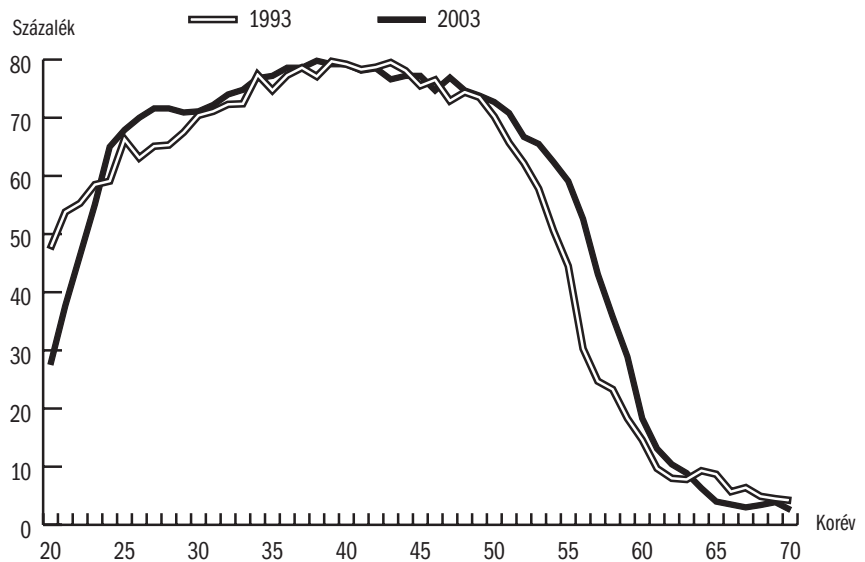
Bár a várható átlagos életkilátások Magyarországon is nőttek, s a munkavállalási kor jóval alacsonyabb az Európában jellemzőnél, nincs napirenden a nyugdíjkorhatár további emelése. Az európai törekvés az, hogy mind a férfiak, mint a nők minél tovább maradjanak a munkaerőpiacon, s legalább részidőben dolgozzanak – saját fizikai és szellemi képességeik megőrzése, de a nyugdíjrendszerek fenntarthatósága érdekében is. Ezért változtatni szükséges a több európai országban – Magyarországon is – elfogadott gyakorlaton, hogy pusztán a születési dátum, azaz a nyugdíjkorhatárhoz érkezés alapján bárkinek megszüntethető legyen a munkaviszonya. (Ma így rendelkezik a magyar munkatörvénykönyv is).

Európai tapasztalat, de hosszabb ideje ez a helyzet Magyarországon is, hogy a népességből a legnagyobb arányban a „legjobb korúnak” tekintett,

*A keresők:
25–54 évesek*

25–54 évesek dolgoznak. Az Európai Unióban a foglalkoztatottak több mint 80, a férfiak csaknem 90, de a nőknek is csaknem 70 százaléka tartozik ehhez a korosztályhoz. Magyarországon az alacsonyabb foglalkoztatottsági szint mellett is, 2003-ban a 25–54 évesek foglalkoztatottsági aránya meghaladta a teljesnek tekintett 70 százalékos foglalkoztatási szintet (25–29 évesek: 70,4 százalék; 30–34 évesek: 73,8, 35–39 évesek: 78,6, 40–44 évesek: 77,9, 45–49 évesek: 75,4, 50–54 évesek: 67,7 százalék). Azaz a foglalkoztatható népesség nagy tartalékai a náluknál fiatalabb, és főként az idősebb korosztályok tagjai között találhatóak; kereső foglalkoztatáshoz juttatásukhoz azonban a munkaerőpiac számos jelenlegi feltételének megváltoztatása szükséges.

1. ábra: Foglalkoztatási ráta korévek szerint, 1993 és 2003

Forrás: KSH (2004b).

Átrendeződés
a szektorok között

A keresőknek immár csak 5,5 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, 33,3 százaléka az ipari-építőipari szektorban és 61,2 százaléka a szolgáltatásokban. A három szektorban foglalkoztatottak aránya folyamatosan közeledik a fejlett gazdaságokéhoz. (Az Európai Unió 15 régi tagországának átlagában a mezőgazdaság a keresők 4, az ipari szektor 25, a szolgáltatások 71 százalékát foglalkoztatta; az új tagállamokban az arányok 13, 32, 55 százalék.)

A szektorok foglalkoztatási arányának folyamatos változása, a termelőszektorok (mezőgazdaság és ipar) zsugorodása, és a szolgáltatások súlyának növekedése a gazdasági tevékenységek állandó átalakulási, modernizálási ütemének tükrözője. A termelőszektorokban alkalmazott mind modernebb eszközök, eljárások fokozatosan egyre kevesebb emberi munkát

igényelnek; így is a termékek többszörösét képesek előállítani. A lakosság anyagi gyarapodásával együtt nő a szolgáltatások iránti igény – a több utazást, sportot, oktatást, banki és más szolgáltatást „fogyasztók” igényei teremtik meg a szolgáltatásokban az újabb munkahelyeket.

A termelőszektorok foglalkoztatási súlyának fokozatos csökkenése, a szolgáltatások arányának növekedése megállíthatatlan folyamat; az átrendeződés üteme azonban nehezen becsülhető. A változásokat ugyanis igen sokféle, elhatározott és nem várt világgazdasági történés alakítja. Magyarországon 2003-ban ugyancsak a gazdaság legkülönbözőbb területeit érintő, igen sokféle hatás alakította a létszámigényeket.

A *mezőgazdaságban* folytatódott a foglalkoztatottak számának lassú lemorzsolódása: egy év alatt 25 ezer fővel kevesebben végeztek mezőgazdasági tevékenységet a szervezett gazdaságban. A csökkenés nagyjából azonos az évek óta tapasztalttal. (A mezőgazdaság létszámcsökkenése valójában évszázados folyamat. 1900-ban, az akkori népszámlálási adatok szerint a foglalkoztatottak több mint 60 százaléka (!) dolgozott a mezőgazdaságban; száz év múlva, a 2001-es népszámláláskor már csak a tizede: 6,2 százalék.)

Az *ipari szektorhoz* sorolt nemzetgazdasági ágakban sokféle változás történt. A tevékenységek közül gyakorlatilag eltűnt a szénbányászat – lényegében véget ért a szénbányák elhatározott, évtizedes felszámolási folyamata. Az erőműveket ellátó, működő bányák dolgozóit már az energiaiparban tartják nyilván; a „bányászat” mindössze 13 ezer dolgozója leginkább követ, kavicsot és egyéb anyagot termel ki.

A feldolgozóipar egyszerre szenvedte meg a világméretű recesszióban kieleződött nemzetközi versenyt, valamint a modernizálódás követelményét. A már 2002-ben erőteljesen romló értékesítési feltételek közepette markánsabbá váltak a már régtől jellemző átalakulási folyamatok, köztük a csökkenő rendelések miatti gyors üzembeszárások, létszámcsökkentések, a termelési költségek csökkenését ígérő áttelepülések az olcsóbb működési feltételeket kínáló országokba. Mentek – és jöttek – külföldi cégek, áttelepítve különféle tevékenységeket; s már magyar cégek is települtek át Indiába, Ázsiába. Sorra zártak be a cipőgyárak, tömegesen építettek le dolgozókat a textil- és ruházati ipar, s az élelmiszeripar cégei. Ismét működésképtelenné vált az évek óta vergődő észak-magyarországi kohászat. Visszafogta, átalakította termelését a gépipar számos üzeme. Egyidejűleg a feldolgozó-iparban fellendült néhány tevékenység, s így az ágazat összességében mintegy 34 ezer főt veszített.

Az ipar ágai közül a konjunkturális hatások csak az építőiparnak kedveztek; létszáma mintegy 28 ezer fővel gyarapodott. (Egyébként a 2003-ban munkavállalási engedéllyel itt dolgozó, csaknem 50 ezer külföldi egyharmadát is az építőipar foglalkoztatta.) Ez ellensúlyozta valamelyest a két ter-

*Még kevesebb
foglalkoztatott
a mezőgazdaságban*

*Erős
alkalmazkodási
kényszer*

*A munkahelyteremtő
szolgáltatás*

melőszektor jelentős létszámvesztését; amely így is csaknem 40 ezer fővel kevesebb dolgozóval zárta az évet, mint egy évvel korábban.

A foglalkoztatás bővülését a szolgáltatások létszám-gyarapodása tette lehetővé.

A szolgáltatások körében ugyan két nemzetgazdasági ág – a szállítás, raktározás, posta, távközlés 6,5 ezer fővel és a pénzügyi tevékenység 2,4 ezer fővel – létszáma is csökkent, ezzel azonban a többi ág összesen mintegy százezer fős növekedése állt szemben. A legtöbb új munkahely (33 ezer) az ingatlanügyek, gazdasági szolgáltatások ágban létesült.

Nem zavartalan öröm, hogy a szolgáltatások százezer új munkahelyéből ötvenezer a költségvetésből finanszírozott ágakban (igazgatás, egészségügy, oktatás), jórészt a központi béremelések hatására jött létre. (A növekedés ennél is nagyobb volt; mint ismert, a kormányzatnak határozott létszám-csökkentést kellett elrendelnie egyes területeken.) Összességében – a veszteségek és a gyarapodás egyenlegeként – a foglalkoztatott létszám szerény növekedése alakult ki.

A nehezen kiszámítható, még nehezebben kivédhető konjunkturális hatásokon túl azonban jól érzékelhetők a Magyarországon még elkerülhetetlen strukturális változások is: néhány (elsősorban feldolgozóipari) ágazat további zsugorodása, mások erősödése, de az ipar (és a mezőgazdaság) kevésbé az emberi munkán, sokkal inkább a tudomány és a technika vívmányain alapuló, sok tőkével megalapozott fejlődése, s a szolgáltatások munkaerő-igényének növekedése. (A szolgáltatások különböző ágaiban ugyancsak sokféle változás várható.)

Annyi biztosan tudható, hogy aktív, az új körülményeket figyelembe vevő foglalkoztatáspolitikai nélkül nem lehet előbbre lépni. A magyar gazdaság az 1990-es évek elejétől, súlyos piac-, tőke- és munkahelyvesztés árán, de viszonylag gyorsan átalakult a piacgazdaság működési követelményei szerint. A változásokat – az új foglalkoztatási igényeket – azonban mindeddig nem követték sem a foglalkoztatás szabályrendszerében, sem a foglalkoztatás költségeinek csökkentésében szükséges, immár az EU foglalkoztatáspolitikájában is sürgetett változások.

A foglalkoztatottak 60 százaléka fizikai, 40 százaléka szellemi munkakörben dolgozott. A fizikai munkakörökben most már tartósan egyharmadnál alig több a nők aránya (35,5 százalék); a szellemiekben pedig 60 százalék feletti (2002-ben 62, 2003-ban 61,7 százalék volt.)

A szellemi munkakörökben foglalkoztatottak száma folyamatosan növekszik (1994: 1391,6 ezer fő, 2003: 1577,2 ezer fő). Az évek során jelentősen átrendeződött a magasán, illetve a kevésbé képzett munkaerőt igénylő munkakörök aránya: a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő munkakörök száma 1994 óta (a KSH akkor alkalmazta először a nemzetközi besorolást) több mint százezerrel nőtt (383,3 ezerről 497 ezer-

*40 százalék szellemi,
60 százalék fizikai
munkakörben*

re), és hasonlóan nőtt az egyéb felső- és középfokú végzettséget igénylő foglalkozásoké (448,6 ezerről 565,1 ezerre). Ugyanebben az időszakban 75 ezer fővel csökkent az egyszerű irodai foglalkozásoké (ügyintéző, ügyfélforgalmi munkakör).

A fizikai munkakörökben kevésbé látványosak a változások. A szolgáltatás jellegű foglalkozásokban a töretlen növekedés ellenére is kisebb a növekedés (1994 óta 93 ezer fő), mint a szellemi munkakörökben. Mintegy 84 ezer fővel nőtt a gépkezelők, összeszerelők, járművezetők csoportja (390 ezerről 474 ezerre) – jelezve, hogy a hazai tömegtermelő nagyipar egykori tömeges, betanított munkát igénylő munkafeladataihoz hasonlókat kínálnak az összeszerelést végző külföldi cégek is.

A gazdaság átalakulásával többféle foglalkozási csoportban csökkentő a kereslet: szám szerint kevesebb lett az ipari-építőipari, valamint a mező- és erdőgazdasági foglalkozású. Érzékelhetően csökkent az igény a szakképzettséget nem igénylő, egyszerű foglalkozásúak iránt, 1994 óta mintegy 64 ezerrel kevesebb ilyen munkakör létezik.

A gazdaság valóságos igényei szerinti, a képzettséget és a munkahely követelményeit együtt figyelembe vevő foglalkoztatási főcsoportok alakulása elsősorban azt jelzi – amit már évek óta tudunk –, hogy a képzettség egyre nagyobb szerepet kap a gazdaság számos területén. Várható, hogy a képzetebbek iránti igény a jövőben tovább erősödik.

Ma már a foglalkoztatottaknak kevesebb mint 30 százaléka dolgozik állami (önkormányzati) tulajdonú cégnél, gazdálkodó szervezetnél; további mintegy 10 százaléka egyes (állami és magán) tulajdonban lévőnél. A szövetkezeteken, egyházakon, alapítványokon kívül (arányuk együttesen mintegy 3 százalék) a keresők meghatározó többségét a magánszféra foglalkoztatja – mégpedig jellemzően a hazai tulajdonosok. A közhiedelemtől eltérően a külföldi tulajdonú cégek aránya a foglalkoztatásban eléggé szerény. A KSH kétévenként közreadott, a külföldi működőtőke magyarországi tevékenységét sokoldalúan elemző áttekintése szerint (KSH, 2003). 1995-ben a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban 452,9 ezer főt, az akkori keresők 12,5 százalékát foglalkoztatták, 2002-ben 555,6 ezer főt, 14,4 százalékot.

Néhány ágazatban erőteljesebb a külföldi tulajdonú cégek foglalkoztatási hatása (feldolgozóipar: az ágazat keresőinek 36 százaléka; villamosenergia-, gáz-, gőz- és vízellátás: az ágazat dolgozóinak negyede; kereskedelem, javítás: 16,7 százaléka, ingatlanügyek, gazdasági szolgáltatás: 15 százaléka), a többi ágazatban azonban jóval kisebb mértékű ez a hatás.

A gazdaság szervezeti rendszere is stabilizálódott, s a kialakult méretstruktúrában csak kevés változás várható. Évenként ugyan mintegy 20 ezerrel több gazdálkodó szervezet működik (2001: 840,6 ezer, 2002: 860 ezer, 2003: 882,5 ezer), zömük azonban kicsi, létszámban 10 főnél kevesebb

*Magánszféra,
külföldi cégek*

*Sok kis szervezet –
főfoglalkozású
dolgozó nélkül*

mikrovállalkozás. A működőként nyilvántartott (a költségvetési és társadalombiztosítási, valamint a nonprofit szervezetekkel együttesen számba vett) mintegy 970 ezer szervezet jelentős hányadát főfoglalkozású résztvevő nélkül hozták létre, és a nélkül működtetik.

A szervezetek és a foglalkoztatottak számát együttesen mérő nemzetközi statisztikai gyakorlat nullafősnek tekinti a csak a tulajdonos által vagy főfoglalkozásúak nélkül működtetett szervezeteket. Magyarországon az összes, működőként nyilvántartott szervezet 62 százaléka volt ilyen. További 34 százalékot tettek ki a 10 főnél kevesebbet (1–9 főt) foglalkoztatók; azaz a mikroméretű gazdálkodók, arányuk 96 százalékat tett ki a magyar gazdaságban. Ez önmagában nem különbözik lényegesen az európai gyakorlattól, ott is magas az önálló, kisegyzisztenciák aránya. A lényeges különbség a 10–50 fős kisvállalkozások és az 50–249 fős középvállalkozások kategóriájában van; a kis- és közepméretű vállalkozások foglalkoztatási képessége jóval nagyobb, mint Magyarországon. A „vállalkozás”, a vállalkozói igazolvány birtokában folytatható önálló tevékenység vállalása ma jelentős mértékben az adórendszer függvénye – a munkáltatók, mint köztudott, a magas adó- és járulékkerhek miatt óvakodnak az alkalmazottak felvételétől. Ezért sokan kényszerülnek arra, hogy önállóként dolgozzanak.

Az úgynevezett kényszervállalkozások, valamint a rendszeresen csak egy munkáltatónak dolgozó, tehát nem a piactól, hanem gazdaságilag egyetlen munkáltatótól függő önállók helyzete Európához hasonlóan Magyarországon is felvetette munkajogi státus rendezésének igényét. A 2003-ban a média élénk érdeklődése közepette folytatott, a kényszer- és gazdaságilag függő vállalkozások felszámolását célzó vita során azonban nyilvánvalóvá vált: a kialakult gyakorlat pusztán büntetésekkel nem kezelhető; a gazdaság foglalkoztatási igényeihez alkalmazkodó megoldások átfogóbb adóügyi és munkajogi módosításokat kívánnak. A rendezésre főként a kisvállalkozások munkahelyteremtő képességének növelése érdekében lenne szükség.

Annál is inkább, mert – mint jeleztük – a gazdasági szervezetek több mint felét kitevő egyéni vállalkozás zömében nincs (bejelentett) alkalmazott; 84 százalékukban legfeljebb a tulajdonos egyedül dolgozik, feltehetően alkalmi segítőkkal. Ráadásul az egyéni vállalkozók mindössze 60 százaléka főfoglalkozású; a többiek nyugdíjasként vagy mellékfoglalkozásuk legalizálása érdekében váltották ki a vállalkozói igazolványt. A legtöbbszörnek, ha segítőre van szüksége, legfeljebb alkalmilag, néhány napra vagy csak néhány órára, esetleg részmunkaidős munkatársat keres.

A nem teljes munkaidőben, alkalmilag foglalkoztatott segítőik iránt azonban jóval szélesebb körű az igény: szükség van rájuk a feltorló munkák idején a kisgazdaságokban, időszakonként vagy rendszeresen a háztartásokban. Az igényelt kisegítő, alkalmi munkákra általában van jelentkező a szűkebb-szélesebb családi, baráti, ismeretségi körből. A szabályok mind-

eddig nem ösztönözték, hogy a hagyományos (teljes munkaidős, határozatlan idejű és a munkatörvénykönyvben rögzített szabályoknak megfelelő) foglalkoztatási formától eltérő foglalkozások megjelenjenek a szervezet gazdaságban.

Magyarországon nem tudott elterjedni a részmunkaidő; 2003-ban is a keresők csupán 6 százalékát számíthatták legfeljebb heti 29 órás munkavégzéssel részmunkaidősnek. (Európában Hollandiában a legmagasabb részmunkaidőben dolgozók aránya; már 2000-ben meghaladta a 40 százalékot, s azóta is növekszik. A legalacsonyabb az arány Görögországban; 2002-ben 4,5 százalék volt.)

A többi, nem hagyományos foglalkoztatási forma sem nyert teret. Meghatározott időre – jobbára a szezonális ágazatokban – a keresők mintegy 7–8 százaléka dolgozott, zömük betanított munkát végzett. (Magyarországon – csakúgy, mint Európában – egyelőre kevésbé terjed munkaerő-kölcsönzés gyakorlata, amikor erre szakosodott munkaerő-kölcsönző cégek alkalmazzák, majd „kikölcsönzik” az igényelt dolgozókat az őket ténylegesen foglalkoztató vállalatok számára – bár egy-két jellemzően külföldi cég esetében erre is akadt példa.)

A rövid idejű foglalkoztatásra Magyarországon sajátos megoldást kínál az 1997-ben meghonosított *alkalmi munkavállalói könyv*. Bevezetését anakidején az egyre nagyobb körben fellépő szociális gondok indokolták: a munkanélküli-járulékot, majd a jövedelemplótló támogatásra további két évre szóló jogosultságot is kimerített, de elhelyezkedni képtelen emberek az alkalmi munkavállalói könyvvel igazolt, rövidebb idejű munkákkal újból jogosultságot szerezhettek munkanélküli- és szociális ellátásra. A munkáltatók a bér után fizetendő közterheket megfelelő összegű bélyeg beraasztásával igazolták.

Az egyszerű eljárás ellenére az alkalmi munkavállalói könyvet csak kevesen vették igénybe; főként azért, mert a közterhek magasnak bizonyultak. Az alkalmi munkavállalói könyv használata a közterhek enyhítésével, majd 2003-ra már jelentős mérséklésével arányosan terjedt. Különösen a regisztrált munkanélküliek foglalkoztatása esetében csökkentek a munkáltatók terhei. Ennek köszönhetően még 2002-ben mintegy 25 ezren, 2003-ban több mint 91 ezren vették igénybe, s nőtt a foglalkoztatás időtartama is.

A munkát terhelő adók és foglalkoztatottság mértékének egyre nyilvánvalóbb összefüggése is ösztönözhetette a 2003 utolsó negyedében született, a részmunka elterjedését segíteni kívánó rendelkezést (13/2003 (X. 10.) FMM rendelet). A rendelkezés értelmében támogatás nyújtható annak a munkaadónak, aki a törvényes munkaidő felét, de legfeljebb a háromnegyedét elérő munkaidőben történő foglalkoztatását vállalja olyan személynek, akit a munkaügyi központ legalább három hónapja munkanélküliként tart nyilván, vagy a saját háztartásában legalább egy 14 évesnél fiatalabb

gyermeket nevel, vagy a szociális törvény alapján ápolási díjban részesül. Támogatásként a bér és járulék együttes összegének legfeljebb 75 százaléka és/vagy a munkába járás helyközi utazási költségeinek a munkaadót terhelő része téríthető meg – részben vagy egészben. Ez jelentős kezdeményezés, 2003-ban azonban – minthogy 2003 október végén lépett hatályba – csak kevésbé éreztethette hatását.

Magyarország alacsony foglalkoztatási szintje mellett különösen fontosak a munkaalkalmak teremtését ösztönző lépések, elsősorban a munkaerőpiactól kényszerűen távol maradt fiatalok, nők, idősebbek munkához juttatása érdekében.

A hagyományostól különböző feltételeket kínáló foglalkoztatás viszonylag új formája a távmunka. A Magyarországon lassan, de fokozatosan meghonosodó munkavégzés gyorsabb terjedését jelentős összegekkel (500–500 millió forinttal) támogatta az Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium és az Informatikai és Hírközlési Minisztérium, majd a távmunkahelyet teremtő pályázatokban vállalt többletmunkahelyek létrehozásának fedezésére a Munkaerő-piaci Alap (190,5 millió forint). A pályázók összesen mintegy 3,8 ezer új távmunkahely létesítését vállalták.

A távmunka terjedésének útjából még sokféle akadályt kell elhárítani, egyebek között a munkavégzés sokféleségét elismerő munkajogi szabályozással. Mindenesetre számos európai kormányhoz hasonlóan Magyarországnak is minden lehetőséget meg kell keresnie a foglalkoztatás növelése érdekében. Ennek egyik, nem elhanyagolható vonulata a foglalkoztatási lehetőségek szélesítése a nem hagyományos alkalmazások körében, esélyt adva a munkatapasztalatokkal még nem rendelkező fiatalok, a képzetlenebbek, a családi kötelezettségeik miatt csak rész- vagy alkalmi munkavállalásra képes férfiak és nők s az idősebbek számára.

A munkaügyi szervezet évek óta nagy erőfeszítéseket tesz azért, hogy tartós vagy legalább alkalmi munkalehetőséghez juttassa a regisztrált munkanélkülieket. Ennek lehetőségét a munkáltatók és a munkavállalók 1991-ben rendszeresített befizetési teremtik meg. A gyakran változó befizetési mértékek 2003. január 1-jétől is módosultak: a munkáltatók 1999 óta változatlanul a dolgozóknak kifizetett bér- és bérjellegű juttatások összegének 3 százalékát fizetik, a munkavállalók azonban a korábbi 1,5 százalék helyett 1 százalékát. (A munkáltatók befizetési 2003-ban 144,1 milliárdot, a dolgozóké 46,1 milliárd forintot tettek ki.)

A bevételek felhasználásáról döntő Munkaerő-piaci Alap Irányító Testülete (amely a munkáltatók, a munkavállalók és a kormány képviselőiből áll) az összeg csaknem 30 százalékát fordította a foglalkoztatás növekedését elősegíteni hivatott, úgynevezett aktív programokra (képzések és átképzések, támogatott foglalkoztatás, munkahely-teremtés támogatása.) Az országos és a megyékben kezdeményezett programokban – mint évről

évre – 2003-ban is csaknem 265 ezren vettek részt; így jutva némi munkajövedelemhez. Az év során a résztvevők átlagos létszáma 88 259 ezer fő volt (2001-ben csaknem 105 ezer, 2002-ben 86,5 ezer fő).

A legtöbben átlagosan (több mint 20 ezren) támogatott munkahelyen dolgoztak: azaz a munkáltató számára a Munkaerő-piaci Alapból megtérítették a bér, de főleg a közterhek egy részét. Közel ugyanennyien (17,5 ezer fő) vettek részt a közhasznú, zömmel a települések kommunális ellátását, környezetét javító, néhány napos vagy hetes munkákban. Mintegy 25 ezren a munkaerőpiaci helyzetüket javítani hivatott képzésekben, átképzésekben részesültek. A többiek esetében a vállalkozóvá válást támogatták, útiköltség-térítésben részesültek, és 7,7 ezer fiatal kapcsolódhatott be a pályakezdekők számára indított foglalkoztatást elősegítő programokba stb.

A széles körű támogató programok körében – amelyek mellett a központi költségvetésből is fedezett közmunka-, és munkahelyteremtő programok is további ezreknek nyújtottak esélyt a munkaerőpiacra be- és visszajutásra – 2003-ban új elemként jelent meg a munkanélküliek álláskeresést ösztönző juttatása. A 2003. július 1-jén életbe lépett 7/2003. (VI. 12.) FMM rendelet szerint a juttatást a korábban legalább 180 napig munkanélküli-járadékban részesültek igényelhették, ha – egyéb feltételeknek is megfelelően – a munkaügyi központtal kötött megállapodás szerint vállalják a rendszeres álláskeresést. 2003 decemberében több mint tízezeren részesültek a juttatásban. A bevezetést követő hat hónap során havonta csaknem négyszázan kerültek ki a támogatottak közül azért, mert elhelyezkedtek. (Az elhelyezkedettek az eleve meghatározott fél-, illetve a 45 éven felüliek esetében háromnegyed évig akkor is megkapják a juttatást, ha gyorsabban elhelyezkedtek.)

Amíg dolgoznak a támogatott munkahelyeken foglalkoztatottak, nem a munkanélküliek, hanem a keresők között szerepelnek. Átlagos létszámuk 2003-ban is meghaladta a statisztikákban kimutatott éves növekedést. A társadalom természetesen továbbra sem mondhat le a rászorultak megsegítésének kötelezettségéről, akár csak időleges kereső foglalkozáshoz juttatásukról. Nyilvánvaló azonban, hogy a foglalkoztatás növelésének nem ez a társadalom számára igényelt útja.

3. A munkanélküliség

2003-ban megtört a munkanélküliség évek óta folyamatos csökkenésének trendje; ha csak kis mértékben is, de emelkedett mind a nemzetközi meghatározások, mind a magyar jogszabályok szerint munkanélkülinek minősülők száma.

A nemzetközileg elfogadott meghatározások csak azokat tekintik munkanélkülinek, akiknek nincs kereső foglalkozásuk, de dolgozni akarnak, s ezért aktívan keresnek munkát. (Ilyen értelemben „munkanélküli” lehet a

*Az álláskeresést
ösztönző
juttatás*

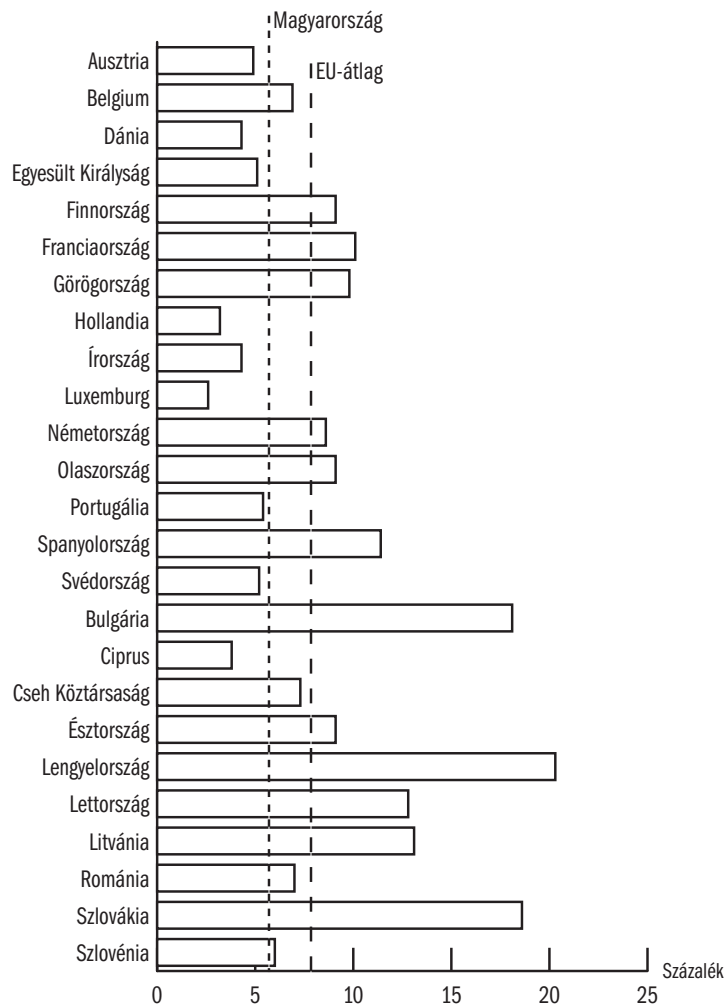
*Munkanélküliség
az európai átlag alatt*

Aktív álláskereső

tanuló, valamint a nyugdíjas, bármilyen okból inaktív is.) A felmérésben külön tartják nyilván az úgynevezett passzív, dolgozni kívánó, de állást aktívan nem kereső munkanélkülieket. Létszámuk itthon évente százezer fő körüli; 2002-ben 117,6, 2003-ban 99,9 ezer fő volt.

Az EU 15 régi tagállamában az elmúlt évek erőfeszítései árán leshorított munkanélküliségi ráta ismét meghaladta a 8 százalékot, a csatlakozó országokkal együtt számított mérték pedig a 9 százalékot. Ehhez képest a magyarországi ráta még mindig az alacsonyabbak közé tartozott: 5,9 százalék volt, az előző évinél egytized ponttal magasabb.

2. ábra: A 15–64 éves népesség évi munkanélküliségi rátája az EU tagországaiban (2002), a csatlakozó országokban (2002), Magyarországon (2003)

Forrás: KSH (2004b).

A KSH értékelése szerint 2003-ban a munkaerő-felmérés fogalmi rendszere szerint 244,5 ezer fő minősült munkanélkülinek, ami a mintavételi hibát figyelembe véve lényegében az előző évivel azonos érték (2002-ben éves átlagban 239 ezer fő volt munkanélküli). Hasonlóan az előző évihez, 2003-ban is enyhén tovább nőtt a nők munkanélküliségi rátája (5,4 százalékról 5,6 százalékra), a férfiaké (6,1 százalék) változatlan maradt. A fiatalok (15–24 évesek) munkanélküliségi rátája 12,6 százalékról 13,4 százalékra nőtt. Új jelenség a pályakezdő diplomások munkanélkülisége (KSH, 2004b).

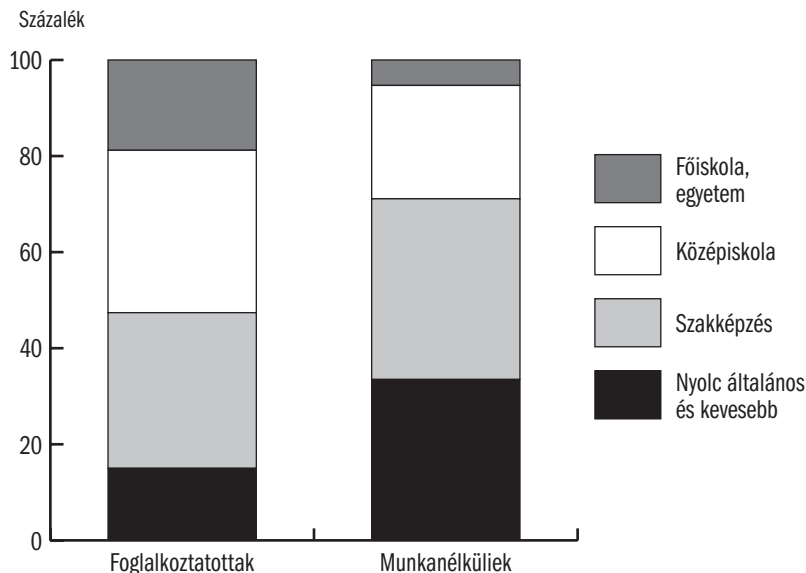
Az aktívan állást keresők mintegy háromnegyede (75,5 százalék) azért keres munkát, mert – esetleg évekkkel ezelőtt – elvesztette korábbi kereső foglalkozását (az elbocsátottakon kívül beleértve az önállóságukat feladókat, az önként távozókat, az időszakos munkát befejezőket is). További 8,3 százalék hosszabb-rövidebb idejű megszakítás (sorkatonaság, gyermekgondozás, háztartás) után visszatérne a munkaerőpiacra. Csaknem ugyanennyien (8,1 százalék) jelentkeztek új belépőként, tanulmányaik befejezése után. Alig több mint 6 ezren (2,5 százalék) kerestek munkát azért, mert tanulás, gyermekgondozás vagy nyugdíj mellett szeretnének dolgozni. (Mintegy 11 ezren, 4,8 százalék a fentiekől eltérő, egyéb okot jelöltek meg.) Az aktívan állást keresők 67,2 százaléka egyúttal regisztrált munkanélküli.

A munkanélküliek csaknem kétharmada az adott évben kezdte az álláskeresést, többségük akkor vesztette el állását. Több mint egy éve 36,5 százalékuk keres munkát; a tartósan munkanélküliek fele, 43 ezer férfi és nő azonban már 2 évnél is régebben. A munkakeresés átlagos időtartama 2002-ben 15,9 hónap volt, 2003-ban 15,9 hónap. A munkát keresők meghatározó többsége (83,5 százalék) amíg dolgozott, fizikai munkát végzett. A 16,5 százalék szellemi munkát végző 9 százaléka dolgozott felsőfokú végzettséget igénylő munkakörben.

A munkanélküliek csoportját mintegy 70 százalékát – mint évek óta – 2003-ban is alacsony iskolai végzettségűek, s a nem keresett szakmák dolgozói alkották. A fiatal diplomások iránti kereslet csökkenése ellenére a gazdaság változatlanul a képzetebbekre tart igényt.

A hazai szabályok szerint csak a munkavállalási korú nem tanuló, nyugdíjban nem részesülő személyek kérhetik munkanélküliként regisztrálásukat az állami foglalkoztatási szolgálatnál. (Korábban ezt csak a kereső foglalkozásukat elvesztettek és a pályakezdők kérhették; csupán néhány éve van mód arra, hogy a foglalkoztatási szolgálat segítségét – meghatározott feltételek esetén – az elhelyezkedni kívánók valamivel szélesebb köre is igénybe vehesse. A követelmény azonban az EU törekvéseinek megfelelően valamennyi dolgozni kívánó felnőtt munkához segítése lesz.)

3. ábra: A 15–64 éves foglalkoztatottak és munkanélküliek megoszlása legmagasabb iskolai végzettség szerint, 2003

Forrás: KSH (2004a).

A regisztrált munkanélküliek fele keres aktívan munkát

Az aktívan állást keresők mintegy kétharmada, 164,3 ezer fő – mint jeleztük – egyúttal regisztrált munkanélküli is. A regisztrált munkanélküliek száma azonban ennek több mint kétszerese, 357,2 ezer fő volt, 12,5 ezerrel több az előző évinél. (Az aktívan állást keresők és a passzív munkanélküliek együttes száma, valamint a regisztrált munkanélkülieké tehát nem sokban különbözik.)

3. táblázat: A regisztrált munkanélküliek száma és aránya, 1997–2003

Év	Regisztrált munkanélküli ezer fő	A nők aránya százalék	Ebből			Regisztrált munkanélküli- liségi ráta
			15-25 évesek ezer fő	15-25 évesek százalék	pályakezdekők* százalék	
1997	470,1	43,3	93,4	19,9	42,4	10,5
1998	423,1	44,8	77,6	18,3	32,6	9,5
1999	409,5	45,9	72,0	17,6	29,9	9,7
2000	390,5	46,3	65,9	16,9	26,0	9,3
2001	364,1	46,1	63,8	17,5	26,8	8,7
2002	344,7	46,5	60,2	17,5	28,5	8,2
2003	357,2	47,4	60,2	16,9	31,3	8,3

* A 30 év alatti pályakezdekőkkel együtt.

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

Több nő és 45 éven felüli a regisztrált munkanélküliek között

A 12,5 ezres növekedés zöme főként a nők munkahelyvesztésének következménye: 2003-ban több mint 9 ezer nővel (és 3,4 ezer férfival) nőtt a re-

gisztrált munkanélküliek száma. A nők arányának növekedése a regisztrált munkanélküliek között egyébként évek óta tart, jelezve, hogy az ipar és a szolgáltatások néhány, többségében nőket foglalkoztató területén (például a textil-, ruházati és bőriparban, az élelmiszeriparban, de a gépipar egyes tevékenységeiben is, tovább a kereskedelemben stb.) hosszabb ideje erőteljesek a változások.

A regisztrált munkanélküliek életkor szerinti csoportjaiban egyik évről a másikra általában csekély a változás. Hosszabb távon azonban jól érzékelhető egyfelől a 19 évesnél fiatalabbak számának tartós csökkenése; hátterében a továbbtanulók számának gyarapodásával, de a képzetlen, alacsony iskolázottságú, 15–19 évesek reménytelennek ítélt munkakeresésével is. Másfelől a 45 éven felüliek számának és arányának szinte töretlen növekedése; az évek óta százezer feletti létszám most már a regisztrált munkanélküliek 30 százalékát adja. A 2003-ban regisztrált növekedés elsősorban az idősebb korosztályhoz tartozó munkanélküliek számát gyarapította; a 12,5 ezer főből 5780 fő volt 45 évesnél idősebb.

4. táblázat: A regisztrált munkanélküliek száma és aránya, 1998–2003

Korcsoport	1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
19 éves és fiatalabb	16 336	3,9	13 426	3,3	11 514	2,9	11 035	3,0	10 077	2,9	10 036	2,8
20–24 éves	61 219	14,5	58 606	14,3	54 347	13,9	52 782	14,5	50 073	14,5	50 169	14,0
25–34 éves	126 450	29,9	122 413	29,9	115 531	29,6	106 333	29,2	98 885	28,7	102 826	28,8
35–44 éves	122 030	18,8	111 815	27,3	101 516	26,0	91 119	25,0	85 395	24,8	88 116	24,7
45–54 éves	85 711	20,3	88 476	21,6	89 951	22,3	81 119	22,3	78 238	22,7	82 280	23,0
55 éves és idősebb	11 375	2,7	14 783	3,6	20 635	5,3	21 752	6,0	22 048	6,4	23 786	6,7
Összesen	423 121	100,0	409 519	100,0	390 494	100,0	364 140	100,0	344 716	100,0	357 212	100,0

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal.

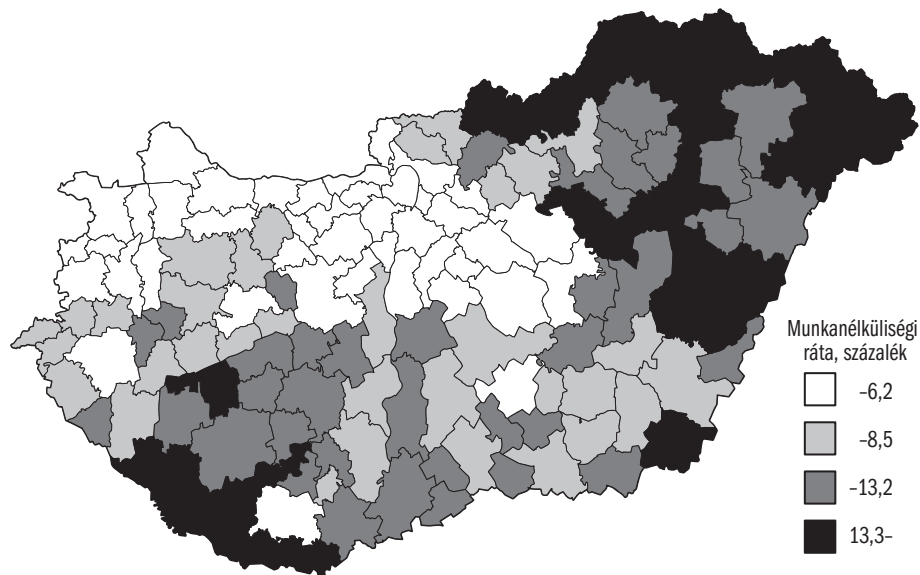
A regisztrált munkanélküliek iskolai végzettség szerinti összetétele sem változik érdemlegesen. A legnagyobb hányadot a legalacsonyabb iskolai végzettségűek adják – arányuk az évek során kissé növekedett. A 2003. évi növekedés csaknem fele (6135 fő, 49 százalék) a leggyengébb munkaerőpiaci helyzetű munkanélküliek számát gyarapította. Alig változó a szakmunkás-végzettségűek nagyjából egyharmados aránya. A középiskolai végzettségűek aránya szinte állandó; állományuk mintegy 2 ezer fővel nőtt. Csaknem folyamatosan nőtt viszont a főiskolát, egyetemet végzettké, bár az arányuk töredéke minden más csoporténak. 2003-ban számszerűen 133 ezer diplomást tartottak nyilván, 2 ezerrel többet, mint korábban.

Állománycsoportok szerint évenként ugyancsak kismértékűek a változások. Noha – mint a korábbiakban ismertettük – a keresők 60 százalékát a fizikai dolgozók adják, arányuk a munkanélküliek között 83 százalék. A szellemi munkát végzők 40 százalékos arányához képest a munkanélkülieknek csak 17 százaléka szellemi munkát végző. 2003-ban a szakképzett-

séggel rendelkező munkanélküliek száma mintegy 3200 fővel nőtt; több mint 2,3 ezerrel csökkent viszont a szakképzetleneké (betanított és segédmunkások). Ezúttal 2671 fővel nőtt a korábban szellemi foglalkozásúaké is (58 380 főről 61 051 főre).

A regisztrált munkanélküliek területi, kistérségi különbségei – Fazekas Károly már idézett elemzése szerint – 2003-ban sem csökkentek. A magas és az alacsony munkanélküliséggel rendelkező térségek földrajzi elhelyezkedésében igen erős földrajzi polarizáció érvényesül. A legalacsonyabb munkanélküliségű kistérségek döntő részben a központi régióban, valamint a közép- és nyugat-dunántúli régiókban helyezkednek el. A legmagasabb munkanélküliségű kistérségek döntő részben az ország keleti és déli periferiáján található. A helyi munkaerőpiacok közötti különbségek növekedése a magas munkanélküliségű régiók egyre súlyosabb relatív helyzetéből fakad, és nem a viszonylag kedvező helyzetben lévő, alacsony munkanélküliségű térségek egyre kedvezőbb helyzetéből adódik.

4. ábra: A regisztrált munkanélküliségi ráta nagysága a kistérségekben, 2003 december

Forrás: Foglalkoztatási Hivatal munkanélküli-nyilvántartása.

A regionális különbségek nem csupán a munkanélküliségi ráta nagysága szerint, hanem a munkanélküliek összetételében is jelentősek. magas munkanélküliségi rátával jellemezhető kistérségekben az átlagnál kedvezőtlenebb a munkanélküliek összetétele: az átlagnál magasabb a rendszeres szociális segélyben részesülők, a tartós munkanélküliek és az alacsony iskolai végzettségűek aránya.

A munkanélküliek összetételéből, területi koncentrációjából is jól érzékelhető, hogy zömük rászorul a regisztrálás révén elérhető társadalmi segítségre. A regisztrálásnak éppen az a célja, hogy a munkaerőpiacon segítségre szorulókat számba vegye, s a lehetséges mértékben és módokon működjön közre esélyeik javításában, mielőbbi újra elhelyezkedésükben. A világ számos országához hasonlóan a magyar társadalom is többféle segítséget igyekszik nyújtani, az ingyenes munkaközvetítéstől az esélyjavító képzésig, a támogatott foglalkoztatási programokon át az arra jogosultak anyagi támogatásáig.

2003-ban a regisztrált munkanélküliek széles köre részesült (esetenként többféle) támogatásban. Mint korábban jeleztük, az év során összesen 182 ezren (átlagosan 63 ezren) kaptak foglalkoztatásukhoz támogatást, 83 ezren (átlagosan 25 ezren) vettek részt többnyire szakmai, számítógépes, idegen nyelvi képzésben. A fenti, aktívnak nevezett programokon kívül a regisztrált munkanélküliek 30 százaléka (107 ezer fő) részesült munkanélküli-segélyben, 0,5 százalék (1900 fő) pedig a 2000-ben megszüntetett jövedelemplótló támogatás utolsó kedvezményezettjeként anyagi juttatásban. Összességében anyagi (úgynevezett passzív) támogatást a regisztrált munkanélküliek 62,5 százaléka kapott.

Megjegyezzük: az anyagi támogatás összege szerény. A 270 napig kapható munkanélküli-járulék átlagos összege havi 35,5 ezer forint volt; a képzetlenek 33,3 ezer, a diplomások 38 ezer forintot kaptak. (Összehasonlításképpen: ez a 2003. évi átlagkereset 25,8, a fizikai átlagkereset 38,8, a minimálbér 70,9 százaléknak felelt meg; azaz a munkanélküliek a töredékéhez jutottak hozzá annak az összegnek, amit – szerencsésebb esetben – foglalkoztatottként kaptak volna.)

Még kevesebb a jövedelemplótló támogatás (17 440 forint), ennél is kisebb a rendszeres szociális segély (15 260 forint) összege. Meglehetősen nyilvánvaló, hogy nem az anyagi juttatások bőkezűsége tartja vissza az érintetteket az elhelyezkedéstől. Az állásfeltárás, a közvetítés minden erőfeszítés ellenére mindeddig a munkaerőpiaci szolgáltatások legkevésbé sikeres tevékenységének bizonyult. Bár a képzésekkel s a támogatott foglalkozásokkal mindig sikerült néhány ezer munkanélkülit munkához juttatni, az eredmények aligha igazolják a rengeteg törődést, anyagi ráfordítást. A Foglalkoztatási Hivatal csak a járulékból részesültek esetében tudja pontosan kimutatni az elhelyezkedettek számát; a nyilvántartásból havonta kilépő (a belépőkkel nagyjából megegyező) mintegy 55 ezer fő munkaerőpiaci státusáról az alkalmi felméréseken túl nem rendelkezik érdemleges információkkal. A kimutathatóan elhelyezkedettek száma évek óta havi átlagban 6–7 ezer körüli (2002: 6971; 2003: 6630 fő), ugyanekkor „egyéb” okból nagyságrendileg többen hagyták el a regisztrációt (2002: havi átlagban 48977 fő; 2003: 46905 fő).

*Aktív programok,
szerény anyagi segítség*

Az európai *twinings* program keretében 2003-ban is folyt a munkaügyi szervezet modernizálása, felkészítése a következő években első számú feladatává váló állásfeltárássra, közvetítésre. A felkészítés első szakaszában húsz irodát modernizáltak, láttak el a közvetítést szolgáló technikai berendezésekkel; megkezdődött a munkatársak felkészítése stb. A sikeresebb közvetítői tevékenység feltételeinek megteremtése azonban nem a munkaerőpiaci szervezet, hanem elsősorban a kormányzatnak a foglalkoztatási viszonyokat megmerevítő körülményeket elhárító intézkedésein múlik – csak a sokfajta foglalkoztatási lehetőség képes a sokféle kínálat hasznosítására.

Egyelőre azonban a foglalkoztatási lehetőségek helyett csupán a munkanélküliek ellátási rendszere képes visszafogadni a társadalmi segítségre szoruló munkanélkülieket. 2003-ban a nyilvántartásba belépők több mint 80 százaléka nem új, hanem korábban regisztrált munkanélküli. A havonta nyilvántartásba vett (2002-ben átlagosan 56 ezer, 2003-ban csaknem 55 ezer munkanélküli zöme (2002-ben 81,6, 2003-ban 81,7 százaléka) viszatérően szerepel a nyilvántartásban, a támogatott foglalkoztatás, képzés vagy más programokban való részvétel után.

4. A gazdaságilag inaktívak

A magyar munkaerőpiac régtől ismert problémája a gazdaságilag inaktívak magas aránya: az alacsony szintű foglalkoztatottsággal, viszonylag alacsony munkanélküliséggel a 15–64 éves népesség magas, csaknem 40 százalékot kitevő inaktív tagja áll szemben.

Az inaktivitás szintje – mint már jeleztük a foglalkoztatottak és a munkanélküliek számának együttes, kismértékű emelkedésével – kissé csökkent ugyan, az elmozdulás azonban nem változtat a kialakult összképen: 2003-ban 15–64 évesek 39,4 százaléka, 2,7 millió fő; a hazai munkavállalási korúak 35,3 százaléka, 2,2 millió fő, a férfiak 30, a nők 41 százaléka volt önként vagy kényszerűen távol a munkaerőpiactól.

A következőkben az utóbbiak inaktivitásának jellemzőit tekintjük át, minthogy a keresők a nyugdíjas kort elérve a magyar szabályoknak megfelelően hagyják el (vagy kényszerülnek elhagyni) a munkaerőpiacot. A 2,2 millió inaktív nagy többsége társadalmilag elfogadott okkal, sőt a társadalom (többnyire szerény) anyagi támogatásával nem vett részt a (szervezett) gazdaság működésében.

1. *Mindenekelőtt a 15 éves koruk után továbbtanuló fiatalok.* 2003-ban a 15–24 évesek már fele tanult tovább (az 1959/60-as tanévben 19, 2002-ben 47 százaléka) bár az életkor növekedésével csökkenő arányban. (A 15 évesek 99 százaléka, a 16 évesek 90, majd rendre: 84; 74; 58 százalék; a 15–19 évesek együttesen 81 százaléka. A 20 éveseknek azonban már csak 45, a 24 évesek 9, a 20–24 éves korosztályhoz tartozóknak 25 százaléka).

2,2 millióan
a munkaerőpiacon
kívül

Minden második
15–24 éves tanul

A fiatalok továbbtanulása az egyén és a társadalom közös érdeke, s valószínűbb az is öröndetes, hogy a családok sokasága nélkülözheti a fiatalok keresetét, s vállalhatja eltartásukat a tanulás éve alatt. (Más kérdés, hogy egyre több fiatal vállal munkát is a tanulás mellett. Az iskolaszövetkezetek keretében legálisan végzett munkájuknak – a kettős státus elfogadottságának hiányában – a felmérésekben ritkán van nyoma). A tanulók az inaktívak mintegy 30 százalékát adják.

2. *A gyermekgondozáson lévők.* Az évtizedek óta csökkenő születésszámok ellenére növekszik a gyermekgondozás valamelyik formáját (gyes, gyed, gyet) igénybe vevők – jellemzően nők – száma. (1990-hez képest a születésszám több mint 30 ezerrel csökkent, a gyermekgondozást igénybevevők 292 ezres száma pedig több mint 46 ezer fővel nőtt 2003-ra). A csaknem 300 ezer érintett közül mintegy 20 ezren vállaltak vagy kerestek munkát a gyermekgondozás időtartama alatt (ők a munkaerő-felmérésekben gazdaságilag aktívnek minősülnek), a meghatározó többség azonban elnapolta a munkaerőpiacra visszajutásának gondját. (Az érvényes szabályok szerint a támogatott távollét akár a tíz évet is meghaladhatja.)

A kisgyermekes anyák számára a kereső foglalkozás vállalását számtalan, jól ismert tényező akadályozza, a munkáltatók idegenkedésétől a gyermekfelügyelet sokuk számára megfizethető formáinak hiányán át a munkarendek jellemző rugalmatlanságáig. A 2003 végén a részmunkaidő támogatásáról született, a korábbiakban ismertetett rendelkezés nyomán talán elkezdődnek a változások. A gyermekgondozáson lévők az inaktívak 12 százalékát tették ki.

3. *A munkavállalási korban nyugdíjazottak.* 1990 és 2003 között 264 ezer főről 695 ezerre nőtt a hazai munkavállalási korban különböző okok miatt (rokkantság, baleset, korkedvezmény, foglalkoztatáspolitikai indítatású korengedmény) nyugdíjazottak állománya. (A csaknem 700 ezres létszámban nem szerepelnek a foglalkoztatott munkavállalási korú nyugdíjasok.) A korai nyugdíjazások számos oka ugyancsak közismert, a népesség az 1990-es évek eleji általános egészségi állapotától a munkahelyek tömeges megszűnésekor a munkanélküliség előli menekülés útjaként megnyitott nyugdíjazás lehetőségéig stb.

Közismert az is, hogy a viszonylag fiatalon nyugdíjazottak jelentős része szívesen dolgozna újra (ha módja van rá, dolgozik is, de többnyire a szervezett gazdaságon kívül). Foglalkoztatásukhoz azonban sok ponton kellene megváltoztatni a jelenlegi szabályokon alapuló feltételeket (adók és járulékok, rugalmas munkaidő, részmunka stb.) A munkavállalási korban nyugdíjazottak aránya 31 százalék az inaktívak között, csaknem anynyi, mint a tanulóké.

4. *Egyéb okból inaktívak.* Az előzőkben azokról szóltunk, akik a társadalom egyetértésével, sőt támogatásával maradtak távol a munkaerőpiactól,

*Kevesebb gyermekkel
több gyermekgondozáson*

*Csaknem 700 ezren
nyugdíjban –
korhatár alatt*

*Eltartottak –
minden korosztályból*

családjuk és a társadalom eltartottjaiként élnek. Évenként változó nagyságrendben, de mintegy félmillió körüli férfi és (többségében) nő azonban társadalmilag elfogadott indok nélkül hiányzik a gazdaság rendelkezésre álló, dolgozó vagy munkát kereső népességből, és családja eltartására szorul. Zömük az úgynevezett legjobb munkavállalási korú 25–54 évesek korcsoportjaiba tartozik.

Távolmaradásukat megannyi személyes okon túl esetükben is sokféle tényező kényszeríthette ki: túl fiatal vagy idős koruk, lakóhelyük távolsága a (szervezett) foglalkozást kínáló településektől, az ingázás nehézsége és költsége, a gyermekfelügyelet hiánya stb. stb. Feltehető azonban, hogy az évek óta nagyszámú inaktív fiatal férfi és nő nemcsak eltartottként él, hanem rendszeresen vagy alkalmilag dolgozik is, többnyire a szervezett gazdaságon kívül. Az ismeretlen okok miatt inaktívak száma 2003-ban 531 ezer fő volt; ők adták az inaktívak 24 százalékát.

Az inaktívak közül – bármi legyen is a munkaerőpiacról távolmaradásuk indoka – igen sokan szívesen dolgoznának; 2003-ban 400 ezren nyilatkoztak így a munkaerő-felmérés során. A munkát keresőkkel együtt ez mintegy 650 ezer munkára váró, dolgozni kívánó embert jelent.

2004. október elsejéig elkészül Magyarország első nemzeti foglalkoztatási akciótérve, amelyben – mint az EU minden tagországának – tétélesen, számszerűen is meg kell jelölni, hogy Magyarország mennyivel kívánja növelni a foglalkoztatottságot. A kormányzatnak a foglalkoztatás eddigi feltételrendszerén kell változtatnia; hozzákezdve elsősorban a munkát terhelő adók mérsékléséhez, valamint a munka világát szabályozó, merev, uniformizált törvényeknek a gazdaság mai és holnapi igényéhez igazításához.

Az EU – a nehézségek ellenére – nem mondott le a foglalkoztatottság növeléséről, a nemzetek leghatékonyabb tőkénének minél teljesebb hasznosulásáról, az egyének és társadalom számára. E törekvés teljesülésében – elsősorban a nemzet saját érdekében – Magyarország is vállalta a teljes jogú tagállam jogait és kötelezettségeit.

HIVATKOZÁSOK

KSH [2003]: *A külföldi működőtőke Magyarországon, 1995–2002*. KSH, Budapest.

KSH [2004a]: *Munkaerő-felmérés, 2003*. KSH, Budapest.

KSH [2004b]: *Munkaerő-piaci helyzetkép, 2003*. KSH, Budapest.

LAKY TERÉZ (szerk.) [2003]: *Magyarországi munkaerőpiac*. Szerzők: Gere Ilona, Fazekas Károly, Lakatos Judit. Foglalkoztatási Hivatal Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest,

FMM [2004]: *Több munkahelyet Európában!* (Wim Kok-jelentés) Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium Budapest, február, www.fmm.gov.hu/upload/doc/200406/wimkok_jelentes.pdf.